

Sárdi György

A környezetvédelem soronlevő feladata: a teendők összehangolása

A környezetvédelem érdekében napjainkban egyre több a tennivaló. Ezúttal a környezetvédelemmel kapcsolatos néhány összefoglaló gondolatot igyekszünk megfogalmazni.

Előjáróban érdemes röviden tisztázni, hogy mit értünk környezetvédelem alatt. Az e témakörben megjelent cikkek és tanulmányok — bár alapjaikban ugyanazon fogalmat takarják — részleteikben olykor eltérő értelmezést adnak a környezetvédelemnek.

A magam részéről a környezetvédelem témakörébe elsősorban

— az ember egészsége megóvására,

— a természeti környezet megvédésének, és

— az anyagi javak, állóeszközök a művi környezet megvédésének kérdéseit sorolom.

Az ember egészségének védelme

Nem céloim most vitába szállni azon nézetekkel, melyek az urbanizációs ártalmakat is — mint például a nagyvárosi stresszhatásokat stb. — a környezetvédelem témakörébe sorolják (megítélésem szerint ui. ezek nem ide tartoznak). Ám fontos a célkitűzések egyértelmű meghatározása; bár természetesen ezek is változnak az idők folyamán, az ismeretek bővülése következtében. A termelésnek, az anyagi javak előállításának világszerte az a fő célja, hogy egyre jobban éljünk. Ugyanakkor a korábbi évtizedekben a folyamat melléktermékeként egyre több káros anyag jött létre, a természet és a művi környezet mind több kárt szenvedett. A cél tehát az, hogy a fokozatos növekvő igények kielégítése közben a lehető legkevesebb károsodást okozzuk.

A fentebb említett csoportosításban nézzük meg kicsit részletesebben a célkitűzéseket.

A célkitűzés egyértelmű és világos. Szocialista társadalmi rendszerünk nagy gondot fordít az egészségvédelemre. Az egyes környezeti ártalmak — vízszennyeződés, zajártalom, levegőszennyeződés stb. —, illetve az egyes szennyezőanyag-koncentrációk által okozott egészség-károsító hatásokat azonban még csak megközelítően ismerjük. Tovább nehezíti a helyzetet, hogy az esetek többségében egyidejűleg többféle szennyeződés van jelen, és ezek együttes hatásainak vizsgálata különösen nehéz.

A különböző ártalmas anyagok alapvető hatásai ismertek; ezek alapján állapították meg a megengedhető szennyeződési norma-értékeket. Az ún. egészségügyi norma-értékek alatti szennyeződés még tartós hatás esetén sem okoz egészségi ártalmat. Hazánkban is — hasonlóan más országokhoz — érvényben vannak a légszennyezetté, vízszennyeződési norma-értékek.

A zajártalom hatásainak vizsgálata — megítélésem szerint — előbbre tart, mint az előbb említett ártalmak hatásainak vizsgálata. A több évtizedes kutatási munkák eredményeként egész pontosan megállapították kezdetben a különböző frekvenciájú hangok küszöb-értékeit (hallásküszöb, ártalomküszöb stb.). Majd hasonló módszerrel a kevert zajok hatásait vizsgálták, figyelembe véve a hatás időtartamát; jelenleg tehát a különböző zajok értékelése már teljesen egyértelmű.

A természeti környezet megvédése

Az emberiség mindig dialektikus kapcsolatban volt a környezetével; nyersanyagainak, táplálékainak elsődleges beszerzési forrása a természet, ugyanakkor tevékenységével át is alakítja azt. Az átalakító tevékenységnek az utóbbi évtizedekben — kellő körültekintés hiánya miatt — káros hatásai

is jelentkeztek. A legegyszerűbb példa erre az egyre növekvő népesség táplálkozásának kielégítése érdekében a mezőgazdaság kemizálása; a hibás előkészítés miatt ez számos esetben az élővizek elszennyeződéséhez és a halak tömeges kipusztulásához vezetett. A szennyeződések általában egyidejűleg többféle ártalmat is okozhatnak, mint pl. a levegőszennyeződés esetében is. Egyes légszennyező anyagok egyaránt okozhatnak növényi károsodást, és ugyanakkor károsak lehetnek az ember egészségére is. A megfigyelések azt mutatják, hogy a növényzet egy része fokozottan érzékeny a légszennyező anyagokra. Az egyik Pest környéki termelőszövetkezetben pl. a kora tavasszal kiültetett primőr saláták teljesen kipusztultak az egyik vegyi gyárból igen rövid időtartam (fél-egy óra) alatt kibocsátott légszennyezés miatt. Bár az okozott kár megtérítése nem volt vita tárgya, a termés elveszett.

A természeti környezet megvédése azért is fontos, mivel számos lehetőséget ad a regenerálásra, pihenésre, felüdülésre. Nemcsak a vandál módon történt erdőirtás a megengedhetetlen; fel kell lépünk termelési folyamatok vagy egyéb tevékenységek káros hatásainak megszüntetése érdekében is.

Az anyagi javak — állóeszközök — megvédése

Hasonlóan a természeti környezet megvédése során már említettekhez, ezúttal az anyagi javak, az ún. művi környezet olyan irányú megvédésére gondolunk, amely a termelési folyamatokból származó károsodást igyekszik megakadályozni. A légszennyeződés pl. jelentős anyagi károsodást okoz az épületekben, a hidakban, a villamos távvezetékben stb. A szennyezett víz szintén korrodáló hatást fejthet ki és számos egyéb kárt is okozhat. Isme-

retések a káros rezgések által okozott meghibásodások, üzemzavarok is; ezek már sok esetben jártak tragikus következményekkel.

Természetesen, a felsorolásban most nem törekszünk teljességre, inkább csak példákat említünk, támpontul a további gondolatokhoz.

A környezetvédelem jelenlegi helyzete

Véleményem szerint csupán nézőpont kérdése, hogyan ítéljük meg a jelenlegi helyzetet. Egyrészt megállapítható, hogy számos területen igen lényeges előrehaladás történt, akár területi vonatkozásban, akár egyes ártalomfajták szerint vizsgáljuk a kérdést. Hazánkban, így a fővárosban is a legrégibb múltra tekint vissza a vízszennyeződés megakadályozása elleni szervezett küzdelem. Ugyanakkor, ha a tennivalók szemszögéből nézzük a jelenlegi szennyezettségi helyzetet, megállapítható, hogy még több évtizedes, jelentős anyagi ráfordításokat igénylő tevékenységre van szükség ahhoz, hogy az ún. norma-értékek alá csökkentsük a szennyezettségi szintet.

Tekintsük át részletesebben a környezetvédelem érdekében kifejtett tevékenységeket.

Célszerű csoportosítás lehet például:

— kifejezetten a környezetvédelem érdekében, vagy

— az egyéb szempontból is szükséges intézkedések, beruházások vizsgálatára.

Jelenleg a kifejezetten környezetvédelem érdekében fogatosított anyagi ráfordítások — mint pl. zajvédelmi berendezések létesítése, vagy leválasztó berendezések beépítése — feltehetően sokkal kisebb nagyságrendűek, mint az egyéb szempontokból is szükséges ráfordításoké. Természetesen az esetek többségében itt

sem lehet éles határvonalat húzni. Az ország iparosítási programja — melynek keretében egyes fővárosi ipari üzemek vagy telephelyek vidékre települnek —, a szénhidrogén program stb. igen jelentős népgazdasági érdekeket képvisel, ugyanakkor nagymértékben hozzájárul a környezetvédelem biztosításához. Az iparkitelepítés esetén feltételezzük, hogy a vidéken létesülő új üzemegység már korszerűbb technológiával, a szükséges védelmi felszerelésekkel együtt épül, tehát nem a szennyező forrás területi áthelyezéséről van szó. Sőt, feltétlenül indokolt eltérő követelményeket érvényesíteni új létesítménynél és régi létesítménynél. (Erre a környezetvédelem szabályozásánál még visszatérünk.)

Megállapítható, hogy elsősorban az egyéb szempontokból is indokolt, illetve gazdaságos fejlesztések területén van előrehaladás. Új lakótelepek, korszerű ipari üzemek létesítése, a népgazdasági szempontból különösen jelentős szénhidrogén program megvalósítása, a tömegközlekedés — elsősorban a metró — fejlesztése egyúttal környezetünk védelmét is szolgálja.

Az azonban szembetűnő, hogy a környezetvédelemhez tartozó számos tevékenység jelenleg nincs összehangolva, irányításuk általában egymástól független; tehát e munkálatok szétosztárat indultak meg.

A környezetvédelmi feladatok komplexitása

Mint már említettem, a környezetvédelemben a célkitűzés lényegében független az ártalomfajtától. Hiszen pl. az ember egészségét egyaránt veszélyeztetheti a magas zajszint, a szennyezett víz vagy a levegőszennyezettség. A környezeti szennyeződés pedig minden esetben a különböző technológiai folyamatokból származik, sőt ugyanaz a technológiai folyamat az esetek nagy részében egyidejűleg többféle környezeti szennyeződést okozhat.

Az említettek önmagukban is egyértelműen indokolják a komplex környezetvédelmi szemlélet és a komplex szervezeti, jogi stb. szabályozás szükségességét; hiszen azonosak a célok és azonosak a források. A komplex szemlélet kialakítását indokolja továbbá, hogy számos esetben egyes ártalomfajta megszüntetésével nyomban egy másikféle szennyeződés keletkezik (pl. a hulladékok szabadtéri elégetésekor létrejövő igen kellemetlen légszennyeződés, a vizes levegőtisztító berendezéseknél keletkező szennyvíz stb.). A komplex környezetvédelmi szemlélet kialakulása, majd annak érvényesítése során válik valóban lehetővé a műszaki-gazdaságossági szempontok figyelembevétele.

A komplex környezetvédelmi szemlélet érvényesítése különösen ipari nagyvárosokban jelentős, ahol egyidejűleg keletkeznek a különböző problémák, és ahol egy esetleges veszélyhelyzet már komoly gondokat okoz-

hat. (Mint ismeretes, néhány évvel ezelőtt kitelepült a fővárosból az Állatféléje Takarmányokat Előállító Vállalat, melynek kellemetlen bűzkibocsátása gyakorta több mint 100 000 ember nyugodt pihenését zavarta.) A nagyvárosok helyzetét tovább nehezíti a motorizáció ugrásszerű fejlődése is. A sűrűn lakott és beépített városokban egyre nagyobb gondot okoz a hulladékok gyűjtése és megsemmisítése. A gondokat a házigyári lakótelep-építkezések csak tovább fokozzák. Fővárosunkban — hasonlóan a többi iparvárosban — a lakóterületek szervesen kapcsolódnak az iparterületekhez, gyakorlatilag az szétválaszthatók. Az újabb városrendezési szempontok — a közlekedési gondok csökkentése érdekében — nem is tervezik az iparterületek távoli elhelyezését. Mindez még sürgetőbbé teszi a komplex környezetvédelmi szempontok érvényesítését.

A jövőben tehát a lakó- és üdülőterületeket — vagy egyéb más „védelmi” területet — pl. nem csupán a levegőszennyeződéstől, hanem az összes környezeti ártalomtól célszerű megvédeni; a vizsgálatoknak, felméréseknek is törekedniük kell a teljességre. A lakosok szempontjából szinte mindegy, hogy kellemetlen zaj vagy bűz miatt nem tudnak nyugodtan pihenni. A mi feladatunk az, hogy minden szempontból megfelelő környezetet biztosítsunk. Hasonlóképpen a technológiai folyamatok ún. ártalmosságának értékelésénél is csak a komplex vizsgálatok teszik lehetővé a megfelelő döntés előkészítését.

A környezetvédelem szabályozása

Feltétlenül célszerű tehát a környezetvédelmi szabályozás egységes alapelveinek megalkotása.

Minden szabályozási esetben megrajzolható a „folyamat ábra”. Ez leegyszerűsítve tartalmazza a célkitűzéseket (lényegében az ún. műszaki előírásokat, a megfigyelő és ellenőrző részeket, ti. annak vizsgálatát, hogy az adott területeken megvalósult-e a célkitűzés, illetve az eltérés nagyságának megállapítását). A kettő között helyezkedik el a beavatkozó szerv: ez a megfigyelések eredményeit értékelve és összehasonlítva a kitűzött célokkal, intézkedéseket tesz vagy intézkedési javaslatokat dolgoz ki.

A séma, mint minden esetben, itt is egyszerű. Megvalósítása azonban annál nehezebb. Nehezíti a helyzetet, hogy a megvalósítás módjával kapcsolatban egy-két alapvető kérdés még tisztázatlan. Az egyik leglényegesebb kérdés a teherviselés: ki fedezze a környezetvédelem érdekében szükséges beruházások költségeit? Hiszen csak ennek ismeretében lehet a jogszabályokat megalkotni. Feltehetően a már jelenleg kialakulóban levő gyakorlat érvényesül a továbbiakban is: a költségek egy része a tulajdonosokat terheli (új beruházások esetében teljes mértékben), részben pedig költségvetési jut-

atásból, kedvezményes bankhitelből vagy egyéb forrásokból biztosítják a beruházások fedezetét.

A szabályozás egységes alapelveinek kidolgozása után az egyértelmű és determinált műszaki előírások, jogszabályok megalkotása a soron következő feladat. A jelenleg érvényben levő országos jogszabályok számos pontja tartalmaz egyes részterületekre előírásokat a környezetvédelemmel kapcsolatban. A közelmúltban összeállították a környezetvédelmet is érintő jogszabályokat (az összeállítás több kötetben, több száz oldalt tartalmaz!). A fővárosi tanács-rendeletek közül is több tartalmaz olyan előírást, amely érinti a környezetvédelem valamelyik területét. Ám e jogszabályok többségükben más célból nyerték kidolgozást, megalkotásuk időpontja is eltérő volt; nem érvényesíthetnek tehát egységes alapelvet. Ez teljesen egyértelmű pl. a már érvényben levő szennyvízbírság és a közeljövőben megjelenő légszennyezési bírság összehasonlításával. A légszennyezési bírságot az ipari üzemek önbevallása alapján állapítják majd meg, a szennyvízbírság kivételéhez pedig tartós mérések szükségesek.

Az alapvető műszaki előírásokat — pl. a célkitűzéseket, a mérési módszereket stb. — a legcélszerűbb lenne országos érvényű szabványban közzétenni. E munkák már megkezdődtek, jónéhány szabványt már kidolgoztak és elfogadtak. A rendeletek, valamint a tevékenységek összehangolásának érdekében elsősorban a koordináció fontosságát kell említeni, annál is inkább, mert ez valószínűleg a leggyorsabban, minimális ráfordítással. Az országos érvényű előírások és jogszabályok alapján szükséges a helyi szabályozás megalkotása, különösen Budapest vonatkozásában. Egy kevésbé iparosodott városban a kisebb mértékű alapszennyeződés miatt nagyobb kibocsátás engedhető meg, mint azokon a helyeken, ahol a szennyeződés már jelenleg is magasabb a megengedhető mértéknél.

A szabályozásnak, ill. az előírásoknak feltétlenül megkülönböztetést kell tartalmazniuk az új létesítményekre és a már meglévőkre vonatkozóan. Az új létesítményeknél a beruházás során mindazon kiegészítő berendezéseket meg kell építeni, amelyek a megfelelő környezet biztosításához — a műszaki előírások figyelembevételével — szükségesek. Ma már teljesen elfogadott, hogy pl. az új vegyipari üzemeket komplett szennyvíztisztító berendezésekkel együtt létesítik, noha emiatt a beruházási költségek néha 10–25%-kal is növekednek. A meglévő létesítmények környezetkárosító hatásainak csökkentése már nehezebb; ezeknél csak fokozatos csökkentési program megvalósítása lehetséges. Mindkét esetben lényeges befolyásoló tényező azonban az érvényben levő gazdasági ösztönzők tartalma; ennek segítségével szintén érhető el javulás. Az érdekeltég hiánya számos esetben szinte lehetetlenné teszi a környezetvédelem érvényesítését. (A központi fűtéses lakóházak esetében szinte senki

sem érdekelt a gazdaságos, szennyező-mentes tüzelés megvalósításában, mivel a berendezéseket az Ingatlankezelő Vállalatok üzemeltetik, gondoskodnak a tüzelőbeszerzésről, a felmerülő költségeket pedig a lakóknak számlázzák.)

Fővárosi tennivalók

A fővárosban is számos területen történt előrehaladás, ugyanakkor változatlanul jelentkeznek égető gondok. A koordinációra itt fokozott szükség lenne a nagymértékű területi koncentráció miatt. A gondok közül most csak egyet említünk: a mérgező hulladékok kezelésének kérdését. Az előzetes felmérések szerint pl. számos budapesti nagyüzemben a mérgező hulladékok szervezett megsemmisítése egyáltalában nem megoldott, sőt, az előfeltételek sem biztosítottak (égető berendezés, mérgetemető stb.).

Elsősorban tehát a szervezett koordináció megvalósítását javaslom, hogy mód nyíljon a tevékenységek összehangolására, esetleg sorrendbe sorolására stb. A koordináció révén lehetne csak megállapítani, hogy mely területeken nagyobb a lemaradás; így lehetővé válnék a megfelelő javaslatok kidolgozása ezek felszámolására.

Célszerű, hogy fokozatosan létrehozzuk a környezetvédelem fővárosi szervezetét, melynek keretében meg kellene szervezni a mérőhálózatot. Az egységes környezetvédelmi mérő-és ellenőrző hálózat üzemeltetése megítélés szerint még megtakarítást is lehetővé tenné, a jelenlegi helyzethez viszonyítva. Napjainkban ugyanis egymástól függetlenül mérik és vizsgálják az egyes szennyeződéseket. A komplex környezetvédelmi ellenőrző csoportok viszont az adott területeken és üzemekben egyidejűleg vizsgálnák a különböző szennyező kibocsátásokat (légszennyezés, zajosság stb.).

Az esetleg létrehozandó környezetvédelmi szervezetnek szinte első feladata lenne — az ellenőrzési hálózat létrehozásával párhuzamosan — a fővárosi környezetvédelmi szempontból történő felmérése, feltérképezése. Ez szintén kétirányú tevékenység: egyrészt a jelenlegi szennyezettségi szintek teljes körű megállapítását, másrészt a szennyező források meghatározását jelenti. Ezek ismeretében válik majd lehetővé az Intézkedési Terv kidolgozása és a szükséges fővárosi szabályrendeletek megalkotása.

Mindezt a fokozatosság elvének betartásával célszerű megvalósítani. Számos környezeti ártalom és megszüntetésének módja teljesen nyilvánvaló, sőt az esetek nagy részében a már érvényben levő előírások következetes betartására lenne csak szükség. A fokozatosság elvének betartásával, valamint a már folyamatban levő tevékenységek összehangolásával biztosítható, hogy viszonylag csekély anyagi ráfordítással is már jelentős mértékben csökkentjük a környezet szennyezettségét.